

החברה הישראלית והביטחון הלאומי – סוגיות נבחרות

מרצה: ד"ר אביעד רובין

תקציר הקורס:

בעשורים האחרונים צוברות תאוצה תפיסות מרחיבות, שראויות במאפיינים היסטוריים, תרבותיים, סוציולוגיים, דמוגרפיים, ופוליטיים מרכיבים רלוונטיים של ביטחון לאומי. מטרתו של הקורס הנוכחי הינה לדון במאפיינים ותמורות עיקריים בחברה הישראלית, מהתגבשות התנועה הציונית, דרך עידן הממלכתיות בשנותיה הראשונות של המדינה ועד לעידן הנאו-ליברלי של ימינו, ולבחון כיצד הללו עיצבו את החברה הישראלית בת ימינו ואת השפעתן על ממדים שונים בביטחון הלאומי. נעסוק בתמורות עומק שחלו במספר סוגיות יסוד בחברה הישראלית דוגמת יחסי דת ומדינה, האתוס הציוני, היחס לפלשתינים אזרחי המדינה, משטר זכויות הפרט, מעבר לכלכלה נאו-ליברלית וקריסת המפלגות הפוליטיות, ונגסה להבין כיצד אלו השפיעו על לכידות חברתית, יכולת התגייסות במצבי חירום, זהות והשתייכות, ויציבות המבנה המשטרי במדינת ישראל. התזה המרכזית שתיבחן ותידון לאורך הקורס כולו היא שתמורות אלו מושפעות ברובן מפירוק הקולקטיביזם היהודי/ישראלי שהתגבש עם לידת התנועה הציונית ונשחק בארבעת העשורים האחרונים, תוך פינוי מקום לתפיסות אינדיבידואליות או מגזריות, שמוסדרות על ידי כוחות השוק.

הקורס יחולק לארבע סוגיות עיקריות:

1. **מיתוס, אתוס, זהות וגבולות** – התגבשות התנועה הציונית והמאפיינים של הקמת משטר מדינת ישראל. שואה, גבורה וזיכרון, מה למדנו? מי שייך? מי יכול להיות שייך? דת יהודית במדינת ישראל. לאום יהודי במדינת ישראל. האחר הערבי והאתוס הציוני. גבולות מדינת ישראל והארץ המובטחת. פוליטיקה של זהויות. מערכת הביטחון בסבך הזהויות.
2. **דמוגרפיה והגירה בחברה הישראלית** – חוק השבות וחוק האזרחות, יחסי רוב מיעוט, מדיניות קליטה ושילוב של עלייה והגירה, מבקשי מקלט/פליטים/מסתננים, מהגרים חזקים ומהגרים חלשים. הקשר בין מדינת ישראל והתפוצות היהודיות בעולם. האם כור ההיתוך עדיין מתיך? הגירה, שילוב חברתי וביטחון לאומי.
3. **חברה וכלכלה במדינת ישראל** – ממשק ריכוזי למשטר הפרטה. פערים בחברה הישראלית. פריפריה ומרכז גאוגרפי, חברתי ופוליטי, מעבר מכלכלת ייצור לכלכלת שירותים וידע, משטר הפרטה כלכלי, התמגזרות ועמדות פוליטיות. צבא העם במשטר נאו-ליברלי.
4. **משטר מדינת ישראל והחברה הישראלית** – הפוליטיקה הישראלית, המבנה המפלגתי, מערכת המשפט, הפקידות והשירות הציבורי, מאפיינים ותמורות בדמוקרטיה הישראלית, מערכת היחסים בין המגזר הציבורי והדרג הפוליטי. המהפכה החוקתית ומהפכת הנגד. משפטיזציה, זכויות אדם ופסקת ההתגברות. מערכת הביטחון בין מדינה ופוליטיקה.

מטלות בקורס (בנוסף לעיון בפרטי קריאה, נוכחות והשתתפות פעילה בדיונים)

1. **"קפסולת זמן"** – הכנת רשימה של סוגיות יסוד שמאפיינות את החברה הישראלית בשיעור הראשון, לדיון בשיעור האחרון

2. פתיחת שיעור (בזוגות) – הצגת הטיועונים המרכזיים שעולים מקטעי הבחירה ביחס לנושא השבועי, בחירת קטע קריאה נוסף בנושא והעברתו למשתתפים, הצגת רשימה של שאלות בהם נדון במהלך השיעור.
3. הצגת מקרה בוחן (בזוגות) – הצגה ודיון פתוח עם המשתתפים בסוגיה מרכזית שעלתה באחד השיעורים.

מבנה הקורס ומטלות קריאה

שיעור 1: חלק א' - הקדמה - מהן סוגיות היסוד בחברה הישראלית?
מטלה 1: "קפסולת זמן" – כל משתתפת/ת כתובה רשימה של 5-10 נושאים שמהווים עבורו/ה את סוגיות היסוד שעימן מתמודדת החברה הישראלית. כל הרשימות ירוכזו בתיקיה ויפתחו לדיון והערכה מחדש בשיעור האחרון.

שער ראשון: מיתוס, אתוס, זהות וגבולות

שיעור 1: חלק ב' – שורשים

- הבעיה היהודית" ולידת התנועה הציונית
- המודל הלאומי של התנועה הציונית – מי שייך?
- התנועה הציונית והדת היהודית
- התנועה הציונית והערבים תושבי הארץ

קטעי קריאה:

1. זאב ז'בוטינסקי, על קיר הברזל, ראוסווייט 4 בנובמבר 1923.
<http://www.jabotinsky.org/media/9761/%D7%A2%D7%9C-%D7%A7%D7%99%D7%A8-%D7%94%D7%91%D7%A8%D7%96%D7%9C.pdf>
2. שלמה אבינרי, "צמיחתה של הציונות", בתוך: יחיעם פדן (עורך), החלום והגשמתו: הגות ומעש בציונות, תל אביב: ההוצאה לאור של משרד הביטחון, 1979.
<https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=7745&author=1341%7C>
3. יוסף גורני, "העוד נוע תנוע?" – היש מקום לציונות באלף השלישי?, "עיונים בתקומת ישראל", 10, 2000, עמ' 5-14.
<https://in.bgu.ac.il/bgi/iyunim/10/1.pdf>

קריאה מומלצת:

1. גדי טאוב, מהי הציונות, תל אביב: משכל, 2010.
2. אוריאל אבולוף, על פי תהום: אומה אימה ומוסר בשיח הציוני, תל אביב: משכל והוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, 2015.

שיעור 2: השואה בין טראומה לזיכרון

- כיצד השואה מעצבת את הזהות הישראלית?

- השואה כאתוס משותף?
- מה למדה החברה הישראלית מהשואה?
- שואה יהודית ואסונות אחרים – ארמניה, סוריה, קוסובו, רואנדה, בורמה...

קטעי קריאה:

1. ג'קי פלדמן, "בעקבות ניצול השואה הישראלית: משלחות נוער ישראליות לפולין וזהות לאומית", תיאוריה וביקורת 19 (סתיו) 2001, עמ' 167-190.
<file:///C:/Users/user/Downloads/c34621a9d6ed810ae1898c4330e34e61.pdf>

2. אברהם בורג, לנצח את היטלר, תל אביב: משכל, 2007. עמ' 41-52, 234-270.

קריאה מומלצת:

1. עדית זרטל, האומה והמוות: היסטוריה, זיכרון, פוליטיקה. תל אביב: זמורה ביתן, 2002.

שיעור 3: גבולות מדומיינים, גבולות פיזיים

- מדינת ישראל, מקס וובר והסכס ווסטפאליה
- תורת ישראל, עם ישראל וארץ ישראל – קשרים ומתחים
- אומה רפובליקנית מול "נאום ארבעת השבטים"

קטעי קריאה:

1. נאום השבטים של הנשיא ראובן ריבלין

<https://web.nli.org.il/sites/nli/hebrew/library/news/pages/global-forum-rivlin-speech.aspx>

2. שאול אריאלי, כל גבולות ישראל, תל אביב: משכל, 2018. עמ' 17-30.

3. אמנון רובינשטיין, "המקרה המוזר של הדמוקרטיה הישראלית", תכלת, (סתיו) התשע"א-2010. עמ' 78-93.
<http://tchelet.org.il/download/magazine/tch41%20rubinstein.pdf>

קריאה מומלצת:

1. החזון העתידי של הערבים הפלשתינים בישראל, 2006.

https://www.knesset.gov.il/committees/heb/material/data/H26-12-2006_10-30-37_heb.pdf

2. אמנת גביון-מדן, מסד לאמנה חברתית חדשה בין שומרי מצוות וחופשיים בישראל, 2003.

<https://gavisonmedan.files.wordpress.com/2015/05/d790d79ed7a0d7aa-d792d791d799d796d795d79f-d79ed793d79f.pdf>

שער שני: דמוגרפיה והגירה, בין העם היהודי והחברה הישראלית

שיעור 4: ישראל והתפוצות

- שלילת הגולה אל מול תפוצות ישראל
- מדינת ישראל ועם ישראל

- בין אורתודוקסיה ישראלית לפלורליזם יהודי
- הפוליטיקה של התפוצה – AIPAC, הלובי הישראלי, J-street, הקרן החדשה.
- עליה, קליטה ושילוב חברתי – "רוסים", "אתיופים", "צרפתים", "אמריקאים"

קטעי קריאה:

1. גידי מרק, "יחסי ישראל תפוצות: מציאות מקבילה", מקור ראשון, 26 ביוני, 2018.
<https://www.makorrishon.co.il/opinion/58089/>
2. דניאל שפירן, "ישראל ויהדות אמריקה: לצעוד לאחור משפת המצוק", מבט על, גיליון 959, 31 ביולי 2017.
<https://www.inss.org.il/he/publication/%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-%D7%95%D7%99%D7%94%D7%93%D7%95%D7%AA-%D7%90%D7%9E%D7%A8%D7%99%D7%A7%D7%94-%D7%9C%D7%A6%D7%A2%D7%95%D7%93-%D7%9C%D7%90%D7%97%D7%95%D7%A8-%D7%9E%D7%A9%D7%A4%D7%AA-%D7%94/>
3. קטיה קופצ'יק, "סיימנו לעבור מבחני קבלה", דעות, 87 (טבת-שבט תשע"ט), 12.2018-1.2019.
<https://toravoda.org.il/%D7%9B%D7%AA%D7%91%D7%94/%d7%a1%d7%99%d7%99%d7%9e%d7%a0%d7%95-%d7%9c%d7%a2%d7%91%d7%95%d7%a8-%d7%9e%d7%91%d7%97%d7%a0%d7%99-%d7%a7%d7%91%d7%9c%d7%94-%d7%a7%d7%98%d7%99%d7%94-%d7%a7%d7%95%d7%a4%d7%a6%d7%99%d7%a7/>

שיעור 5: יהודים והשאר

- המיעוט הערבי-פלשתיני בישראל
- חוק השבות וחוק האזרחות
- ישראל ושוק העבודה העולמי - מהגרי עבודה
- ישראל ומשפט העמים – מבקשי מקלט ופליטים
- מהגרים והחברה הישראלית – מה קורה בדרום תל אביב, אילת וערד
- חלופות למדיניות הגירה

קטעי קריאה:

1. אורן יפתחאל, אסעד גאנם, נאדים רוחאנה, "האם תתכן דמוקרטיה אתנית?": יהודים, ערבים והמשטר הישראלי. "ג'מאעה", 6, 2000. עמ' 58-78.
<http://in.bgu.ac.il/humsos/jamaa/DocLib/%d7%92%d7%9c%d7%99%d7%95%d7%9f%206/%d7%90%d7%95%d7%a8%d7%9f%20%d7%99%d7%a4%d7%aa%d7%97%d7%90%d7%9c.pdf>
2. דוד חניניץ, "תגלית OUT, פיליפינים IN", הארץ, 20 באוגוסט 2019.
https://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.7725620?utm_source=App_Share&utm_medium=Android_Native&utm_campaign=Share
3. שלמה אבינרי, ליאב אורגד, אמנון רובינשטיין, "התמודדות עם הגירה גלובלית: מתווה למדיניות הגירה לישראל", מרכז מציל"ה למחשבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית ירושלים, תשס"ט-2009.
http://www.metzilah.org.il/webfiles/fck/file/Immigration_Book%202.pdf

שיעור 6: חברה וכלכלה במדינת ישראל "של פעם"

- השורשים הכלכליים של האליטה הציונית
- ממלכתיות, הסתדרות, תעשייה, חקלאות
- הפרט למען החברה – קיבוצים, שילומים, שירות ציבורי כאתוס

קטעי קריאה:

1. יוסף זעירא, כלכלת ישראל, תל אביב: משכל, 2018. עמ' 56-23 (פרק 1)

2. אניטה שפירא, "הקיבוץ והמדינה", עיונים בתקומת ישראל, 20, עמ' 193-207.

<https://in.bgu.ac.il/bgi/iyunim/20/d1.pdf>

שיעור 7: חברה וכלכלה ממדיניות הייצוב ועד ימינו

- הפרטה ואינדיבידואליזם
- מחאת 2011 – "העם דורש צדק חברתי"
- נסיגת מדינת הרווחה ומיגזור
- הפרט למען הפרט – מה יוצא לי מזה?
- תעשיית ההייטק כאתוס

קטעי קריאה:

1. דני גוטוויין, "הערות על היסודות המעמדיים של הכיבוש", תיאוריה וביקורת, 24 (אביב) 2004, עמ' 203-211. <file:///C:/Users/user/Downloads/7020982d8da27858ce9e29c10939a412.pdf>

2. אורי רם ודני פילק, "ה-14 ביולי של לפני ליף: עלייתה ונפילתה של המחאה החברתית", תיאוריה וביקורת, 41 (קיץ) 2013, עמ' 17-43. <file:///C:/Users/user/Downloads/8b91c8b7b1e9c365a55017ca185897a8.pdf>

3. דן בן דוד, "עזיבת הארץ המובטחת: מבט על אתגר ההגירה מישראל", מחקרי שורש, מאי 2019. <http://shoresh.institute/research-paper-heb-emigration.pdf>

שיעור 8: מי מייצג את הריבון?

- משטר מדינת ישראל
- מפלגות פעם והיום
- הפרסונליזציה של הפוליטיקה
- הכול פוליטי?
- כפיפות דרג פקידותי לפוליטיקה

קטעי קריאה:

1. כותבים שונים, "משבר המפלגות", פרלמנט, גיליון 78, 2017. <https://www.idi.org.il/parliaments/14115>

2. שלמה אבינרי, "איך מחליפים ממשלה", הארץ, 9 במאי 2019.

<https://www.haaretz.co.il/opinions/.premium-1.7216282>

3. גדי טאוב, "כשאוכפי החוק הם מעל לחוק", הארץ, 31 לאוקטובר 2019.

<https://www.haaretz.co.il/opinions/.premium-1.8061667>

שיעור 9: משילות, נורמות וערכים

- מערכת המשפט אז והיום – פוזיטיביזם ו"משפטיזציה"
- המהפכה החוקתית ומהפכת הנגד
- חוקי יסוד ופסקת התגברות
- למה צריך שומרי סף?
- אמון ציבורי במוסדות המדינה

קטעי קריאה:

1. תמר הרמן ואח', *מדד הדמוקרטיה הישראלית 2018*, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2018 (תשע"ט).
תקציר הממצאים עמ' 9-14.
<https://www.idi.org.il/media/11555/democracy-index.pdf>

2. האגודה לזכויות האזרח בישראל, "2018 - שנה רעה לדמוקרטיה". עמ' 1-8.
https://docs.wixstatic.com/ugd/01368b_4dffc38e27124eea80154d408b5badf3.pdf

3. מנחם מאוטנר, "הסבירות של הפוליטיקה", *תיאוריה וביקורת*, 5 (סתיו) 1994, עמ' 25-53.
<file:///C:/Users/user/Downloads/f044382b8e3a41ba1016bb2dfb0a47ea.pdf>

4. איילת שקד, "מסילות אל המשילות", *השילוח*, 1 (תשרי), 2016, עמ' 37-55.
http://hashiloach.org.il/wp-content/themes/hashiloach_landing/dist/images/article-shaked.pdf

שיעורים 10-11: סיכום – החברה הישראלית והביטחון הלאומי

כל זוג יציג בשיעור מקרה בוחן שעוסק באחת הדילמות שהוצגו בשיעורים השונים, והמשמעות שלה על ביטחון לאומי בחברה הישראלית (דוגמאות):

- זוג 1: חובות וזכויות של ערבים במדינה היהודית
- זוג 2: ריאל פוליטיק, קורבנות, ושיח של ערכים על מלחמת האזרחים בסוריה
- זוג 3: ציונות בין ריבונות יהודית לארץ המובטחת
- זוג 4: חוק השבות, קווים לדמותו
- זוג 5: מבקשי מקלט ומהגרי עבודה – מוסר וחוק אוניברסאלי או עניי עירך קודמים
- זוג 6: התנועה הקיבוצית והאתוס הציוני, אז והיום.
- זוג 7: מספרים זה הכל – מ 767, 51 ו-13, ל 8200 ו 9900.
- זוג 8: האם תם עידן המפלגות בפוליטיקה הישראלית?
- זוג 9: האם ניתן לתקוף את חוק הלאום בבג"צ?

בסיום המצגות נפתח את "קפסולת הזמן" ונדון בפער בין הנושאים שכיסה הקורס ובין ציפיות המשתתפים.